

KÖNYVISMERTETÉS

Ελληνική Επανάσταση. A Függetlenség napja – tisztelgés a görög szabadságharc kétszázadik évfordulóján. Szerkesztette: Juhász Erika. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2022.

Szebehleczy Borbála* ismertetője

© 2022 Akadémiai Kiadó, Budapest

A görög szabadságharc kitörésének kétszázadik évfordulóját az ELTE Eötvös József Collegiumának Byzantium Központja és az ELTE BTK Görög Tanszékének Újgörög Munkacsoportja konferenciával kívánta megünnepelni 2021. március 25-én, a görög Függetlenség napján. A járványhelyzetre való tekintettel a konferenciával egybekötött megemlékezés végül 2022. szeptember 3-án és 4-én került megrendezésre. Az ott elhangzott előadások gyümölcse az ez év májusában megjelenő *Ελληνική Επανάσταση – A Függetlenség napja – tisztelgés a görög szabadságharc kétszázadik évfordulóján* című tanulmánykötet. A tizenhárom tanulmány anyagát Juhász Erika szerkesztette kötetbe, és az *Antiquitas—Byzantium—Renascentia* sorozat legújabb darabjaként digitális és nyomtatott formában is elérhető az érdeklődők számára.

A kötet a hellén stúdiumok egységes voltának szellemében készült, így egyformán helyet kaptak benne az ókori Hellas, a középkori Byzantion és az újkori Ελλάδα kutatóinak tanulmányai is. Ez az egységes szemlélet jelenik meg a kötet legelső tanulmányában, Peter Schreiner *Karl Krumbacher és a neogrécisztika születése* című irodalomtörténeti összefoglalójában is. Maga Karl Krumbacher egy személyben klasszika-filológus, bizánci irodalomtörténész, és nem utolsósorban a neogrécisztika megalapítója. Krumbacher 1875-ben Münchenben kezdte el klasszika-filológusi és festői pályáját, ahol görög barátai révén kiválóan megtanulta a beszélt görög nyelvet. Végül művészeti karrierjét félretéve Patmos szigetére utazott egy Rhómanos Melodos kézirat megismerése céljából, ám ott a kézirat kutatása mellett az újgörög dialektológiát, a népdalokat és a népviseletet, valamint az elmaradhatatlan görög kávéházi kultúrát tanulmányozta. Későbbi pályája során a bizánci irodalommal foglalkozott, ezzel párhuzamosan széles körű levelezést folytatott a kor neves görög gondolkodóival, véleményt nyilvánított a görög nyelv kérdésében, melyben a népnyelv használatát szorgalmazta.

* ELTE BTK Ókortudományi Doktori Iskola, Magyarország. E-mail: borbala.szebehleczy@gmail.com

Krumbacher 1909-es haláláig folyamatosan tartott előadásokat újjörög filológiai témákról, szerencsés módon halála után is folytatódtak az újjörög stúdiumok.

Karl Krumbacher széles körű érdeklődésének megfelelően ez a tanulmánykötet is meglehetősen tág időbeli és műfaji kutatási spektrumon helyezkedik el: VI. századi témával foglalkozó egyháztörténeti tanulmánytól kezdve, a XI. és XII. századi bizánci levélgyűjtemény és szerelmi regény szövegének és kézirati hagyományának elemzésén keresztül, a Turkokratia, az első görög diaszpórán és a filhellén mozgalmon át eljutunk a XX. század közepéhez, a Rákosi korszak görög menekültjeinek beiskolázási és családgyesítési irataihoz.

Farkas Zoltán *A magyar–bizánci kapcsolatok kutatása ma* című helyzetelemző tanulmánya a mai bizánci kutatás helyét jelöli ki Moravcsik Gyulát követve, aki a magyar érdeklődés bizantinológia fogalmát és témaköreit határozta meg. Farkas a magyar–bizánci kapcsolatok fogalmának tisztázásával és nagyobb ágainak bemutatásával kezdi tanulmányát. Megállapítja, hogy ma már kevés reményünk van újabb adatok megismerésére, jelenlegi feladatunk a meglévő adatok új szempontok szerinti feldolgozása, a görög nyelvű forrásokból származó történeti adatok eredeti bizánci közegben, szöveggörnyezetben való ismételt vizsgálata és újraértékelése. A szerző hangsúlyozza, hogy a bizantinológia nemzeti tudományból nemzetközi tudományággá vált, hiszen minden olyan nép, amely saját történetének kutatása során a görög császársággal való kapcsolatát vizsgálta, eljutott a bizánci civilizáció öncélú, önmagáért való kutatásáig. A bizantinológia ezenkívül nemcsak nemzetközi, hanem interdiszciplináris tudományággá is vált, melyet, ha derékszögű koordináta-rendszerben ábrázolunk, akkor a vízszintes tengely a középkori történelem, a függőleges tengely pedig a görögség története a maga teljességében. Farkas ezután a Moravcsik Gyula által közel hatvan éve megfogalmazott témákról ad helyzetjelentést.

Farkas Zoltán a kötetben egy rövidebb terjedelmű XI. századi forrást is közöl: Kekaumenos kézikönyvének részletét *Egy zendülés anatómiája: Hellas 1066* címmel. A kézikönyv életvezetési tanácsokat közöl a fiatal bizánci arisztokratáknak, akik a központi udvar gyengesége miatt sokszor szembesültek tartományi lázadásokkal. A forráskiadás az egyetlen másolatban ismert, sok helyen nehezen értelmezhető vagy egyértelműen romlott kéziratról készült, melyet Farkas Gyóni Mátyás emlékének ajánlott, aki mintegy nyolcvan éve először próbálta meg magyarra fordítani a nehéz szöveget.

Iljovszki Risztónak, a *Bizánci Birodalom eszmei kisugárzása* című tanulmánya a Bizánci Birodalmat általában vizsgálja annak megalakulásától egészen XV. századi összeomlásáig, eszmetörténeti szempontok alapján. Iljovszki a bizánci birodalom hármas eszméjéből kiindulva (a római társadalom államszervezete, szellemi kultúrájának hellenisztikus gyökerei és a keresztény vallás felvétele), a bizánciak *rhómaiokként* történő önmeghatározásán keresztül eljut a bizánciaknak az állami rendről és a császári hatalom eredetéről vallott eszméje elemzéséig. Iljovszki tanulmányának második felében összefoglalja, hogy a kereszténység felvételével a császár személyéről alkotott koncepciók hogyan változtak meg, ugyanis korábban erőt és katonai bátorságot vártak el a császártól, később azonban bölcsességet, előrelátást, szerénységet és irgalmasságot kívántak meg tőle.

Gács Krisztián precíz és tartalmas tanulmánya, melynek címe *Egy fejezet a VI. századi görög egyháztörténetből – A Három fejezet*, szintén a római birodalom alapfogalmait tisztázza, majd áttér a Római birodalom IV. és V. századi keresztény dogmatikai kérdéseinek ismertetésére, az arianizmus, a nesztóriánus eretnokség, majd végül a monofizitizmus részletes elemzésére. A bizánci birodalom működése során fellépő eretnokségek mélyreható és részletesen

adatolt bemutatása után áttér Iustinianus császár és felesége, Theodóra császárné VI. századi egyházpolitikai tevékenységére, melynek legfontosabb célja a birodalmi egység megvalósítása és a keresztény *oikumené* visszaállítása volt. Jelen könyvismertető kereteit meghaladja a Iustinianus által kiadott *Három fejezet* problémájának részletes ismertetése, ám bátran állítom, hogy Gács Krisztián tanulmányából a téma iránt érdeklődő olvasó valamennyi kérdésére ki-merítő választ fog kapni.

Rózsa Márton *Euthymios Malakés levelezése – Retorika, reprezentáció, kommunikáció* című tanulmányában a kevésbé ismert XII. századi tudós metropolita személyi és emberi kapcsolatait vizsgálja egyes leveleinek ismertetésén keresztül. Fő célja a metropolita retorikájának, a reprezentációt és a kommunikációt megjelenítő eszközeinek bemutatása, melyet a szerző a levélgyűjteményen keresztül elemez. Rózsa Márton tanulmánya figyelmet keltően tárgyalja, hogy Malakés hogyan használta fel kommunikációjában saját önreprezentációját a fennmaradt 35 levelében. A tanulmányíró a levélszövegek mélyreható elemzése során pontosan kitér arra, hogy milyen toposzokat, metaforákat használt Malakés, melyek során magát hol szegénynek, szenvedőnek, száműzöttnek, magányosnak vagy betegnek írja le.

L. Delbó Katalin *Adalékok Nikétas Eugenianos regényének utóéletéhez* című tanulmányában arra a kérdésre keresi a választ, hogy Nikétas Eugenianos szerelmi regényét, a *Drosilla és Chariklést* kik olvasták, kik másolták, milyen kézirati hagyományt tudunk felállítani. Delbó Katalin megállapítja, hogy a fennmaradt hat kézirat alapján az tapasztalható, hogy a regény nem keltette fel a humanista tudósok érdeklődését, viszont az utókor értékelt a regények retorikai igényességét. Tanulmánya második részében a bizánci regények olvasóinak és általában véve a bizánci tudósoknak a befogadó attitűdjét vizsgálja, és arra a konklúzióra jut, hogy a XIII–XVI. századi olvasó figyelme leginkább a regénybe illesztett új műfajok és az önállóan előadható részek felé fordult.

A hellén stúdiumok időszalagján fontos időponthoz értünk, Konstantinápoly 1453-as eles-téhez, az ezeréves bizánci birodalom bukásához, mely egyben a Palaiologos-reneszánszként ismert szellemi virágzás végét is jelentette. Glaser Tamás *Hit és haza a görög területeken folytatott katolikus propaganda érvrendszerében a török uralom (Turkokratia) idején* című tanulmányában a késő bizánci és a bizánci birodalom utáni görög identitás kérdéseivel foglalkozik, megvizsgálva a nyugatra vándorolt értelmiségiek hatását a görög identitás változására. A késő bizánci évszázadokban a keresztény értelmiség gyakran azonosult a hellénnel, ez azonban összeegyeztethetlenné vált a keresztény *rhómai*os identitással, mivel az az ortodoxiától elválaszthatatlan. Ráadásul a „hellenisták” könnyebben váltak uniópártivá, vagy szélsőséges esetekben pogányokká. Glaser Tamás a XVI. századi ciprusi menekült, Neophytos Rhodinos, a chiosi humanista tudós, León Allatios és végül a krétai Frangiskos Skuphos fanatikus katolikus prédikátor példáján keresztül vizsgálja meg, hogy az uniós katolikus térítés hatására hogyan változott meg az ortodoxiához hű görög területek Görögország-képe.

A humanista tudósok példáját követő és a XVIII. századi magyarországi görög diaszpóra legnagyobb tudósának tartott Georgios Zaviras magyar vonatkozású műveit ismerteti *Görög tudósként Magyarországon – Georgios Zaviras és a magyarok* tanulmányában Szebehleczy Borbála. A Kiskunságban közel negyven évig élt, kereskedelemmel foglalkozó Zaviras rendelkezett a Magyarországon élő görögök közül a legnagyobb magánkönyvtárral, mely a legnagyobb ránk marad görög nyelvű gyűjtemény. Zaviras életműve során közel negyven művet írt különböző tudománykörökben a száműzetésben élő görögség felvilágosítására, elkészítve többek közt az első újjörög nyelvű botanikai szakkönyvet vagy az első újjörög irodalom-

történetet, melyeket magyar források alapján írt meg. A szerző Zaviras hányattatott sorsú könyvtárának darabjait keresi kutatása során, kísérletet téve az unikális kéziratok kiadására. Tanulmányában elemzi, hogy a magyarországi tudományos élet milyen hatással volt Zaviras munkásságára.

A XIX. századba átlépve újabb mérföldkőhöz érünk, a görögök 1821-es szabadságharcához, mely végül a modern görög állam létrejöttéhez vezet. Solti Dóra a modern Görögország megalakulásához is vezető filhellén mozgalom magyarországi eseményeit részletezi *A magyarországi filhellén mozgalom és a görög szabadságharc* című cikkében. A magyarok kezdetől fogva szimpátiával tekintettek a szintén idegen hatalom elnyomása alatt élő görögökre, akiknek a szabadságharc kitörésétől fogva pénzt és fegyvereket gyűjtöttek, másrészt pedig önkénteseket toboroztak. Solti Dóra tanulmányában megemlíti a legismertebb magyar önkénteseket, akik közül sokan hősi halált haltak a törökök elleni harcokban, majd ismerteti a legnagyobb magyar, Széchenyi István görögországi utazását és a menekült fanariótákkal való találkozását. A tanulmány további részében a filhellenizmus magyar irodalmi vonatkozásairól és a tudomány területén elért eredményeiről, továbbá a görög nép magyar filhellének iránti hálájáról olvashatunk.

Széchenyi István görögországi utazásait Szabó Krisztina is ismerteti az *Utazók görög tájakon a XVIII–XIX. században* szóló tanulmányában. Az XVII. század végén kialakult ún. „Grand Tour” során a fiatal arisztokraták tanulmányaikat befejezve meglátogatták az európai kultúra jelentős helyszíneit, és a napóleoni háborúk okozta utazási nehézségek miatt fő céljuk Hellasz földje lett. Az arisztokrata fiatalok sokszor görög tanítót vagy tájfestőt is alkalmaztak, akik megörökítették a megismert görög tájakat. A görög emlékek felkutatásában, feldolgozásában fontos szerepet játszott az 1730-as években létrejött *Society of Dilettanti*, amelynek tagjai maguk is végigjárták a Grand Tour helyszíneit, s váltak amatőr régészekké. Szabó Krisztina brit utazók, többek közt James Stuart skót építész, James Skene skót ügyvéd, Edward Lear angol utazó és gróf Széchenyi István utazásain keresztül ismerteti a görög tájakról, régészeti emlékekről, épületekről készült rajzokat, festményeket, melyek a későbbi tudományos igényű, részletes munkák alapjául szolgálnak.

A XIX. és XX. századi görögországi bizánci régészet formálódását és magyarországi recepcióját vizsgálja Langó Péter részletes és jól adatolt, *A görögországi bizánci régészet formálódása és magyarországi recepciója a XIX–XX. században* című tanulmánya. A tanulmánya két szálon fut, egyrészt elemzi a XVIII–XIX. századi Magyarországon a bizáncinak gondolt régiségekről alkotott gondolkodásmódot, másrészt vizsgálja, hogy miképp gondolkodtak a görögök saját bizánci történelmükről, és hogyan vezethetett az ókori Hellasz előtérbe helyezése a bizánci emlékek tragikus pusztításához, továbbá e jelenség eszmetörténeti hátterét is megvilágítja. Langó kitér arra, hogy az ókori emlékeket milyen törvényi szabályozással védtek, majd ez a védelem hogyan terjedt ki végül a bizánci épületmaradványokra is. A szerző tanulmányának zárófejezetében arra a kérdésre is választ kíván adni, hogyan változott a bizánci régészetről való gondolkodás, és hogy milyen kapcsolódási pontok voltak a XIX. században a görögországi és magyar régészek között.

Vincze Xénia *Újabb adalékok a magyarországi görög gyermekmenekültek témaköréhez* című tanulmánya a magyarországi hellén stúdiók nagy kutatási témájához, a második magyar görög diaszpóra történetéhez vezet bennünket. Vincze a görög gyermekmenekültek magyarországi letelepítésével foglalkozik; fotók és levéltári dokumentumok alapján ismerteti a görög gyermekek magyarországi sorsát. A tanulmány a magyarországi első menekült

generáció tagjaival és az úgynevezett „másfeledek” generációval készített életrajzi interjúk, illetve a Görög Kommunista Párt és a Magyar Dolgozók Pártja Központi vezetésének iratai alapján készült. Vincze az 1948-as gyermekrablás kontra „gyermekmentéstől” kezdve kíséri figyelemmel a Magyarországra érkező gyerekek sorsát. A kis menekülteket a Kommunisták Magyarországi Pártja a Görög Gyermekmentő segélybizottsággal együttműködve fogadta, majd gondoskodott ellátásukról és iskolai oktatásukról. A tanulmány második felében a családtagokkal, a görög gyerekek többnyire kommunista országokban élő családtagjaihoz küldéséről és az 1951-es sikeres Görögországba repatriálásukról olvashatunk.

A görög szabadságharc 200. évfordulója alkalmából kiadott konferenciakötet témáit vázlatosan áttekintve immár mindannyian meggyőződhattünk arról, hogy *A Függetlenség napja – tisztelgés a görög szabadságharc kétszázadik évfordulóján* című konferenciakötet méltó módon állít emléket azoknak a helléneknek és filhelléneknek, akik Hellasz sorsát szívükön viselték.

